

Jegyzések az Új Magyar Irodalmi Lexikonról

Alighogy megjelent ez az impozáns, háromkötetes mű, máris fellángoltak fölötte a kritikák. Támadások, szenvedélyes viták fogadták; még a cikkírók közt is voltak, akik megtagadták. Túl szigorúan. Ez a lexikonok sorsa, és szinte küldetése is; nem a tökéletesség igényével készülnek. Az 1926-os „Stúdium” kiadású Ványi-féle lexikon előszavában Dézsi Lajos professzor azzal menti a hiányosságokat, hogy azok „egy újabb kiadásban pótolhatók”. Nos, ezt lett volna hivatva pótolni az 1963-as Benedek Marcell szerkesztette három kötetes mű, ami eredetileg két kötetnek készült, ámde „különböző társadalmi szervezetek” nyomására hatalmas mennyiséggel gyarapodott. Így se kevés rosszallással fogadta a kritika ezt a lapszéli képekkel csinosított trilógiát.

A szaklexikon a maga szócikk-gyűjteményével, széleskörű munkaközösséget foglalkoztató, voltaképpen hézagpótló, népszerűsítő, emberöltőnként gazdagodó vállalkozás, szándéka viszont a legapróbb szellemi érték megőrzése is. Első, úttörő megjelenése s talán forrása is Bod Péter *Magyar Athenasa*. Az Athenas „szócikkei” valóságos kis intim értesülések a régi magyar írókról, azokból az időkből, mikor irodalmunk esztétikai mércéje még jóval tágabb értelmezésű volt. Bod könyvének barokkos címe is jelzi, hogy „olyan embereknek históriája, akik valami világ eleibe bocsátott írások által esméretesek lettek, s jó emlékezetüket fen-hagyták”. Húsz esztendejébe került, amíg „nem kevés szorgalmatossággal” több mint ötszáz érdemes nevet kutatott fel, egyes-egyedül. Minden portréját tárgyilagossággal, élménnyel és kritikával formálta meg, s az egész könyve egységes szemléletű, hiszen egyetlen agy terméke.

Az *Új magyar irodalmi lexikon* láthatólag gazdag régi magyar irodalmi anyagát illetően; érdekelt az Athenas anyagához való kapcsolata, szemléletük változatossága; mennyire objektívalódott az új szócikk, tűnt el belőle a régi kor szelleme. Mert a lexikonokon is ott a kor bélyege. Az új lexikon természetesen évszázadok irodalomtörténeti kutatásaival gazdagodott; a kortárs Athenast pedig némely esetben szükséztávúságon, elhallgatáson értem (pl. Balásfi Tamás esetében).

Nincs hosszútávra érvényes, tökéletes lexikon. Adatainak egyrésze már megjelenése napján avulóban, nem is számítva a labilis mércéket, az arasszal vagy röffel mért értékítéleteket, a torzítást, laza fogalmazást, a kötelező lexikális tömörség hiányát. Mindezekről bizony az *Új Magyar Irodalmi Lexikon* gazdag anyaga sem mentes. A szerkesztés szétágazó mivolta, apparátusa, az, hogy tizenegyezer címszavát 316 szerző fogalmazta, talán elég is magyarázatul vagy mentségül.

A szaklexikonon bizonyára számon kérhetjük annak irodalmi jellegét. E tekintetben fordulunk Benedek Marcellhez, a jeles lexikográfushoz, aki azt írta, hogy az esetben az, ha stílusuk (mármint az íróknak) megfelel a népszerűsítés feladatának, „egyszóval, ha írószámba mennek”. Nos, új lexikonunk számos esetben túllépi ezt a határt. Számos néprajzi, földrajzi, történész szakírónk, jogászunk, filmesünk, politikusunk, sőt fejedelmünk, nyomdászunk kapott helyet a címlistán, akiknek irodalmi művük nincsen is jelezve. Legyen mentség, hogy fenti lexikográfusunk is túllépte olykor ezt a követelményt — határesetekben.

Bizonyára nagy szerkesztési gond az írói értékek és a szócikk mértékének (sorszám) egységes megítélése. Ez az egységes irányelv nem is érvényesül a lexikonban maradéktalanul. Maga a főszerkesztő tárja fel Bevezetésében az ezzel járó, valóban súlyos előzményeket. Péter László elmondja, hogy a cikkírás a szakembereket nem nagyon lelkesítette, húzódoztak az időrábló kutatástól, anyagi érdekek távolították szerződéseiktől, többen visszaléptek a vállalt feladattól. „Többen mellőzték a lexikon műfaji ismérvét, különösen a rövidebb cikkekben, nem mehettek túl az általánosságokon laza megfogalmazásaikkal, amelyek csaknem minden költőről, íróról elmondhatók...” Ez a nyílt főszerkesztői alaphang bizony megállítja a recenzens kezében a tollat, ám ebben az irodalmi lexikonban mégis egy korszak alkotását tekinti, amely méltó a kritikára — néhány megjegyzésre legalábbis.

A főszerkesztő szerint: „Lexikonunk cikkeinek terjedelme kizárólag az életmű természetétől függ.” Ám ez az életmű „természete” igen tág és képlékeny fogalom, ha nem párosul az életmű értékével. Az, hogy Hegedűs Géza tizenhárom soros cikket kapott, ám legyen, de az életművet közölni tudományos követelménynek gondoljuk. De térjünk a mércéről az értékre is. Herczeg Ferenc írói értéke, emberi személyisége furcsa, ellentmondásos megítélésben részesült jó félszázadon át. Politikai szereplését faji nacionalizmusnak bélyegezték, termékeny, könnyed íráskészségét nagy sikerei titkának. Egy réteg írójának, az úri világ írófejedelmének. Szerdahelyi István nem száll szembe ezekkel a vádakkal: rámutat művészetének többretegűségére, publicisztikája pozitív vonásaira, szenvedélymentes judíciummal helyezi a valódi helyére Herczeget.

Krúdy Gyula írásművészetéről, modern, rendhagyónak elismert, egyéni stílusáról számos tanulmány, sőt monográfia jelent meg az utóbbi évtizedekben. Krúdy európai jelenség, legnagyobbjaink között van a helye. Lexikonunk erről nem tud. Cikkcakkos, hevenyészett életrajzocska után ócska közhelyeket olvasunk. Az 50-es évek Krúdy-képét. Íme: „... már első műveiben a dzsentriről mondott ítéletet. Ámde nem volt képes gyökerestől kiszakadni abból a rétegből, amelyből származott, alkata nem tette alkalmassá nyílt állásfoglalásra, főként nem látta a társadalmi hanyatlásból kivezető utat”. Barta András szocreál szemlélete valóban az ötvenes

évek terméke, s ez szerkesztési hiba is, mert nem figyeltek fel rá, hogy ez a szócikk az 1963-as előző lexikonban szinte szóról-szóra megjelent.

Oláh Gábor századunk érdekes, egyben vitatott írói jelensége. Hallatlan termékenységénél fogva, és hogy minden irodalmi műfajban alkotott, egyenetlen szinten. Az előbbi irodalmi lexikon még tanulmány értékű szócikkben foglalkozik életművével, százszámra menő könyvével. Új irodalmi lexikonunk szerény egytizedre szállítja le ismertetését, nem elmarasztalóan ugyan, de művei, és a róla szóló irodalom alig említésével. Úgy érezzük, hogy mint jelenség is, ellentmondásai vázolásával többet érdemelt volna.

Igen szép és teljes életrajzi képet adott Németh Lászlóról Grezsa Ferenc. Megfigyelhető, hogy a nagy szócikkek s klasszikusaink jeles irodalomtörténejszeink kezébe kerültek. Mégis hiányoljuk az életrajz mögül a műveket, különösképpen tanulmányait s azok fogadtatását. Németh elvei, világnézetének jellege mindmegannyi kihívás volt, és az ő nagy művei keletkezésének ihletforrásai a támadások voltak. Ezt a szubjektív eredetű, védekezve-támadó alkotásmódot hiányoljuk a képből. Ugyanezt a védekezve támadó gesztust hiányoljuk a Szabó Dezső arcképéből is, amely őt viszont a pamflet nagy mesterévé avatta.

A főszerkesztői bevezetőben olvassuk, hogy „nem centiméterrel mérjük az esztétikai nagyságot”. Mégis, észrevehető a lexikonban bizonyos magasító és törpítő tendencia. Remeknek mondható a Konrád Györgyről írt mini-tanulmány, amely a kiváló író hosszú, kanyargós életrajzán kívül életművének még a teljes német kiadásait is hozza. Ez is, és az epikusán lélegző élet- és pályakép már-már vattázásnak hat, figyelembe véve a lexikonok tömörítő tendenciáját. A Konrád-kép csaknem azonos terjedelmű a Kemény Zsigmondéval.

A törpítésnek számosabb esetére bukkanunk. A Gellért Oszkáról írt tizennégy soros cikk, az apró irodalmi függelékkal már a groteszk határát súrolja. Ha az élet és életmű természetére figyelünk csupán — figyelembe véve még öregkorának tévelygéseit is —, Gellért mégiscsak a század irodalmi mozgalmának, a mozgalom főirányzatának (Osvát, Móricz, Babits társaságában) ismert és irányító személyisége volt.

A lexikonnak van egy női szerzőpárosa: *Ha. E.* és *Na. M.* Megfigyelésem szerint ehhez a pároshoz fűződik a legtöbb törpítő cselekmény. Vállalták-e ezt a szerepet vagy rájuk szabta a szerkesztőség? Nem tudni. Az is titok, hogyan osztották meg erejüket a tízegynéhány soros cikkekre. A ragyogó magyar nőlira mestere Hajnal Anna, ugyanez férfi nemben Nadányi Zoltán, Thurzó Gábor és még sokan mások az ő „karcsúsításukra” voltak bízva. A lexikon lapjait forgatva, olykor van olyan érzésünk, mintha kalitkában madarakat látnánk, különféle hosszúságú léceken ülve, egyik még csipog, másik már kitömve vagy hiányos tollazattal. Lexikon-élet, de a fennmaradás zálogával és reményével.

Az új lexikon érdekes, felfedező olvasmány. Különösen dicsérendő érzékeny, szerte tekintő igénye. Kétségtelen, hogy túlméretezettnek látszik, de mennyi új, még csak induló, egy-két kötetes író, költő nem kapott helyet és támogató szót lexikonainkban. Sajnálatos hiányosság, hogy Gellért Sándor, a kiváló lírikus kimaradt. Cikkeiben kétségtelenül vannak elnagyoltságok, tévedések. Említsünk meg csak néhányat a sallangokból, amik elmaradhattak volna. Pl. Csáth Géza

„részt vett az önképzőkör munkájában”. Persze diákként, a szabadkai iskolában. Endrődi Sándor érettségije nem sikerült először. Más írók jogot hallgattak, de abbahagyták, ekkor meg akkor nyugdíjba mentek. Egyik költőnk Finnországban járt tanulmányúton, stb.

Gond és baj van az irodalmi díjak számontartásával. Nem tudni, honnét szereznek értesüléseket a díjak adományozásáról. Egyeseknél hét-nyolc díjat is számon tart a lexikon, másoknál a meglévőről is hallgat. A díjosztogatások nem régi keletűek, és nem is értékmérők. Vajon nem lenne-é helyesebb — éppen a nyilvántartási nehézségek miatt — elhagyni a cikkekből?

Egy-két hiányosság és tévedés is javításra szorul. Petőfi és Szendrey Júlia nem Endrődön, hanem *Erdődön* esküdtek. Ez háromszor fordul elő helytelenül a cikkben, tehát nem sajtóvétség. (1624.l.) Vajon ki lehetett az a *Rilke* (sic), akit Podmaniczky Frigyes 1845-ben Berlinben hallgatott? — Komjáthy István Debrecenben, 1950-ben, nem „Életünk”, hanem *Építünk* címen indított folyóiratot, amelynek folytatása megszakítatlanul az *Alföld* folyóirat. (*Akadémiai*)

KISS TAMÁS